

Sözel Metinlerde Yer Alan Görsel Malzemelerin Halı Tarihindeki Önemi

The Importance of Visual Materials Appearing in Oral Texts in terms of the History of Carpets

Halil AÇIKGÖZ*

ÖZET

Türk halısı ile ilgili yapılan araştırmalarda kaynak olarak kullanılan belgelerin çoğu doğrudan halının kendisidir. Bunların başında kazılarda elde edilen halı parçaları, müzelere intikal eden halılar gelmektedir. Buna mukabil halı tarihi araştırmalarında Holbein, Lotto halısı gibi Avrupalı ressamlar tarafından yapılmış resimlerdeki görüntüler de dolaylı belge olarak kullanılmıştır.

Klasik devir anlatı metinleri sözel malzeme olarak daha fazla dikkat çekmiştir. Türk klasik edebiyatı aratı metinleri bundan dolayı dünyanın pek çok yazma kütüphanesine intikal etmiştir.

Anlatı metinlerinin bazı nüshaları çeşitli vesilelerle nakışhanelerde minyatürlenmiştir. Filologlar ve edebiyatçılar kendi branşlarına uygun metinler üzerine çalışırken bu tür görüntü malzemelerini pek dikkate almamıştır. Diğer yandan sanat tarihçileri için anlatılar da pek önemsenmemiştir.

Halbuki her iki alanın verileri bir birini destekler mahiyettedir ve bu tür görüntü malzemeleri disiplinler arası yeni dikkatlerle incelendiğinde, tebliğimizde göstermeye çalıştığımız gibi, bilhassa halı araştırmaları konusuna yeni veriler sunmaya imkan vermektedir.

Bu tebliğimizde minyatürlerdeki halı resimlerinin dolaylı belge olarak kullanılabileceği konusu işlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Minyatür, halı, divan, mesnevi, hamse, tarih, nakkaş, musavvir.

ABSTRACT

The documents of the most of the research concerning Turkish Carpets are directly carpets themselves. The most prominent of these documents are carpet samples obtained during excavations and carpets transferred to the museums. In addition, images used in the works of European painters such as Holbein and Lotto are used as indirect documents.

Narrative texts of the classical period have received more attention as oral materials. Therefore narrative texts of the Turkish classical literature have been included in world's greatest libraries of writings.

Some copies of the narrative texts have been converted into miniatures in the embroideries. While working on the texts related with their field, philologists and men of letters have not considered such images. On the other hand, art historians have not given due importance to the narrations.

However the inputs of the two fields reinforce each other. When these images are reconsidered from an interdisciplinary viewpoint, new data can be obtained as we try to prove in our paper.

This paper argues that the carpet images in the miniatures can be used as indirect documents.

Keywords: miniature, carpet, divan, mesnevi, hamse, history, miniaturist, musavvir.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili Okutmanı; e-posta: edelveys95@gmail.com

1. Giriş

Halı ile ilgili bilgilerin metodlu bir şekilde araştırılmasına batılı ressamın eserlerinde görülen halı resimlerinin de katkısı olmuştur. Tıpkı bunun gibi, orta şark dünyası minyatürlerindeki halı tasvirlerinin de en az batı resimlerindeki kadar değerli ve dolaylı katkılar sağlayacağı hipotezine dayanmaktayız.

Halı tarihi ile ilgili çalışmalarda çok kısa olmak üzere minyatürlerdeki halı resimlerine de işaret edilmiştir. Bu konuya ayrıca Dr. Kamil Güllü internet yayınında bir sayfasında yer vermiş olsa da¹ biz burada minyatürlerdeki halı resimlerine biraz daha yakından bakacağız.

Orta şarkta başlangıcından itibaren günümüze kadar aşağı yukarı 20.000 civarında minyatür kalmıştır. Osmanlı tarihinde minyatür sanatının Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren öncelikle saray çevresinde ve saray nakışhânesinde geliştiği görülmektedir. Ama minyatür sanatının Osmanlıya kadar orta şark dünyasında Uygur ve Manici ressamın katkısıyla adım adım geliştiği bilinmektedir. Elbette minyatür sanatı çok pahalı olduğundan ancak hükümdarların himayesinde gelişmiştir. Önceleri tıp ve bitkiler alemi ile ilgili kitaplarda karşımıza çıkan ilk minyatürlerin zamanla çeşitli anlatı metinlerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Klasik Osmanlı yazı hayatında *nakkaş*, *musavvir* gibi terimlerle anılan minyatür ressamının çoğu saray atölyelerinde gruplar halinde çalıştığı için minyatür ustaları hakkında pek az bilgiye sahibiz. Buna rağmen şark ve islam dünyası ressamının bazıları şöhretlidir. III. yüz yıl Sasani devrinden Mani dininin kurucusu Mani (ö. 274)'nin resimleri, **Kitabü'l-Haşâyiş**'teki, Harîrî'nin **Makamat**'ındaki (1237), Mukaffa'nın **Kelile ve Dimne** tercümesindeki (XIII-XVI. yüzyıl) resimler, Bağdatta bir nakış atölyesinin kurulduğuna (El-Câhız ö. 869, IX. yüzyıl) dâir bilgiler orta şark dünyasında az çok minyatür sanatının gelişme çizgisini göstermektedir. Bağdat'ın Moğollar tarafından yakılıp yıkılması ile nakkaşların Mısır ve Tebriz bölgelerine göç ettiği, Belh, Herat, Buhara, Horasan çevrelerinde gelişen minyatür sanatının zamanla Osmanlılar eliyle batıya doğru da yayıldığı görülür². Baba Nakkaş, Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, Levnî gibi Osmanlı sahası nakkaşları en tanınmış olanlarıdır.

Diğer taraftan Eski Yunandan itibaren Avrupa çevresinde gelişen heykel, resim, kabartma sanatının bilhassa Hıristiyanlığın yayılması ile önceleri dinî metinlerde kullanıldığı, daha sonra bilhassa Rönesans ressamının elinde başka sahalara ve kitaplara da sıçradığı görülür. Tabiatıyla Avrupalı ressamın resimlerinde XVI. yüzyıldan itibaren bazı halı resimlerine de rastlanmaktadır.

Burada bilhassa resim ve minyatür sanatına yansımış halı resimleri üzerinde durulacaktır.

2. Görsel Malzemelerde Halı

a. Batı Resmindeki Bir Kaç Halı Örneği:

Hans Memling (1430-1494)'in "Meryem Çocuğuyla".eseri³.

Burada yerde serili ve bir parçası gözükken bir Türk halısıdır.

Hans Holbein (1497/8 - 1543)'in "Elçiler" eseri⁴. Resimdeki elçilerin dirseklerini dayadıkları zeminde bir Türk halısı bulunmaktadır.

Lorenzo Lotto, (1480-1557)'in 1542 tarihli eseri⁵. Yüksekçe bir set üstüne serilmiş bir halı görülmektedir.

XV-XVI. yüzyıllardan itibaren batılı ressamın resimlerine girecek kadar Avrupa sosyal hayatında kullanılan halılar elbette orta şark minyatürlerinde de bulunmalıydı. Şimdi de minyatürlerdeki halılara bir göz gezdirelim.

Lorenzo Lotto, (1480-1557)'in 1542 tarihli eseri

¹ K. Güllü, *Minyatürlerde Görülen Türk Halıları*. http://www.kamilgullu.com/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=37 Erişim: 17.10.2010.

² K. Güllü, aynı yer.

³ T. Güngör, *Azerbaycan Dokuma Sanatında Minyatürün Yeri*, Erzurum, 2007, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kurul Kararı ile Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 157 ve <http://www.google.com>

⁴ T. Güngör, *age.*, s. 159 ve <http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http>

⁵ <http://en.wikipedia.org>

Minyatür

Minyatürlerde Avrupa resim perspektifine benzer bir perspektifin olmayışı, eski örneklerden alınan kalıpların kullanılması, tek bir ustanın elinden çıkması, sanat kaygısı ile yapılmamış olması, daha ziyade sözel anlatı metninin yer aldığı kitaplarda yardımcı bir gösterge olması, gerçekleri yansıtmaması gibi çeşitli açılardan yapılan tenkitler artık geride kalmıştır. Nitekim minyatürlerde daha çok sembolik anlatıma uygun göstergeler bulunur. Dolayısıyla anlatılan varlıklar canlandırılır ve onun dışındaki göstergeler birer süsleme unsuru olarak yer alır. Pek çok ustanın, çırağın, kalfanın katkısı ile yapılır. Dolayısıyla bu eserlerin çoğunun ustası da belli değildir.

Hemen hatırlatmakta fayda var, insan eseri olan her türlü üretilmiş göstergeler hangi amaçla yapılmış olursa olsun, kendi şartlarına uygun çeşitli kodlar taşımaktadır ve önemli olan bu kodları çözmektir. Her üretilmiş göstergenin çevre ile olan ilişkileri kaçınılmazdır ve minyatür de o cümleden üretildiği sosyal çevrenin şöyle veya böyle muhtelif veri etiketlerini taşır. Bu etiketleri dizgeli analiz etmek mümkündür. 1. Saray çevresindeki minyatürlü eserlerin sayısı daha çoktur. Buna mukabil saraydan uzaklaştıkça minyatürlü eser yazdıracak kadar zengin olmayan çevre insanların kütüphanelerinde minyatürlü eserlere daha az rastlanır. 2. Refah seviyesinin arttığı devirlerde minyatürlü eserlerin sayısında da artış görülür. 3. Matbaanın kullanıma girmesiyle minyatürlü eser sayısı gittikçe azalmıştır. 4. Avrupa resim tekniğinin orta-şark dünyasında da yayılmaya başlamasına paralel olarak kitaplarda minyatür sanatı uygulamaları azalmıştır gibi parametrelere göre minyatürlerdeki sosyal hayatı gösteren şekillerde de değişiklikler görülür.

Orta şark kültürü mensupları en azından üç dilli oldukları için minyatürlü eserleri Türk dilinden başka Arap ve Fars diliyle de yazmıştır. Çünkü, X. yüzyıldan XIX yüz yıllar arasında, Orta Asya'dan Saraybosna'ya kadar uzanan devletlerin entellektüel dünyasında bu diller kullanılmıştır. Dolayısıyla dillerine göre eserleri sınıflandırıp minyatürleri İranlılara, Araplara veya Türklere mal etmek bugünkü ölçülere göre yanlıştır. Devletlere göre yapılan sınıflandırmalar da eksik kalır. Çünkü çeşitli kültür merkezlerinde yazılan veya istinsah edilen eserlerin o çevrelerde ortaya çıkmış nakkaşların üsluplarına göre geliştiği muhakkaktır ve bu üslubu uygulayanların etnik kökeni pek o kadar da önemli değildir.

Leyla ve Mecnun, İskendername, Yusuf ve Züleyha, Hüsrev ve Şirin, Şehname, gibi tahkiyeye

dayalı anlatı metinleri, bazı divanlar, şuarâ tezkireleri, Surname, Selimname, Süleymanname, tarihler vb. görüntü malzemesiyle de âdetâ desteklenmiştir. Bu kitaplarda günümüzün görüntülü gösterge üretimi sistemine paralel bir görüntü ile karşı karşıyayız. Sayısı az olsa da tahkiyeye dayalı bazı metinler o çağın resimli hikayeleri gibidir. Nakışhane ustaları sözlü malzemedeki anlatıma uygun canlandırmalar ile sosyal hayata ve anlatı metni tasvirlerine paralel görüntüler üretmişlerdir.

Minyatürler dokumacılık tarihi için de önemli dolaylı kaynaklardan birisidir. Minyatürler, kılık kıyafetlerden yaygılara, örtülere, hatta at, deve, fil gibi hayvan örtülerine kadar pek çok alanda kullanılan dokumaların renk, çizgi, kullanım yerleri ve fonksiyonları ile ilgili etiketlenmiş muhtelif bilgiler ihtiva etmektedir. Dolayısıyla aynı bilgiler halılar için de geçerlidir.

Elbette ki minyatürde insanların çeşitli faaliyetleri anlatı metnine paralel olarak yer almaktadır ve sözel göstergenin görüntü göstergesine dönüştürülmesi çerçevesine uygun üretilmesi onu ister istemez sınırlandırmaktadır. Hal böyle olunca nakışhane ustaları anlatı metnine sadakat şartına uygun minyatür üretmişlerdir. Fakat buna rağmen nakışhane mensupları bambaşka iklimin anlatı metnlerini devirlerine göre çağdaştırmakta ve mahallileştirmektedir. Buna ait örnekler minyatürlenmiş hemen hemen her eserde karşımıza çıkar. Meselâ Hazret-i Peygamber devrinde yaygı olarak pek âlâ bir Osmanlı halısı tasvir edilmiş gözükabilir.

Minyatürlerde halılar ekseriyetle üzerine oturuş bir yaygı türü olarak karşımıza çıkar. Ama seyrek de olsa sâyebânlarda da halıların kullanıldığına rastlanmaktadır.

Nakışhaneler halıları elbette ki o devrin estetik zevkine bağlı oldukları minyatür ekollerine göre çizmiş ve renklendirmişlerdir. Dolayısıyla halı araştırmalarında bu bilgiler bölgeler, anlayışlar, kullanımlar bakımından önemli ip uçları vermektedir. Taban, divan, yatak, yolluk, sâyebân halıları gibi çeşitli halı örnekleri minyatürlerde tasvir edilmiş olarak karşımıza çıkar.

Minyatürler çok küçük alanlara nakşedilmiş olsalar da elbette halılarda kullanılan renkler, dokunan motifler de yer yer açıkça gözükmektedir.

Minyatürlerin hangi bölgede, hangi yıllarda yapıldığı gibi bilgiler ile desteklenebilen veriler aynı zamanda devrin halı sanatı ile ilgili dikkat çekici gözlemler yapmaya imkan vermektedir.

b. Orta Şark Minyatürlerindeki Bazı Halı Resimlerine Âit Örnekler

1360-1374, Kelile ve Dimne, Tebriz⁶.

1360-1374, Kelile ve Dimne, Tebriz. Mihiyatür

Buradaki yatağın altında bir halı yer almaktadır: XIV. yüzyıl Tebriz ekolü eseri. Koyu kırmızı zeminli, kufi bezek bordürlü bir halı ile karşı karşıyayız.

1360-1374, Kelile ve Dimne, Tebriz⁷.

1360-1374, Kelile ve Dimne, Tebriz. Mihiyatürden detay

⁶ İ. Ü. Yıldız Saray Albümü, v. 24'ten naklen SKIRA.

⁷ İ. Ü. Yıldız Saray Albümü, v. 11 SKIRA.

Yatağın altında zemini kırmızı, kufi süslemesi be-yaz renkte bir halı tasvir edilmiştir.

1444, Firdevsi, Şehname, Şiraz⁸.

1444, Firdevsi, Şehname, Şiraz. Minyatür

Tabiat ortasına serilmiş iki ayrı halı üzerine oturmuş kişiler ile karşı karşıyayız. Üstteki parçada kırmızı zeminli, koyu renkli bordür içinde kûfi bezekli bir halı görülmektedir.

İkinci ve aşağıdaki halıda zemini kırmızı bordürü yine geometrik bezeklidir. Buradaki kenar bordüründe kullanılan bezek de yine bundan önceki ile aynıdır.

1444, Firdevsi, Şehname, Şiraz⁹.

1444, Firdevsi, Şehname, Şiraz. Minyatürden detay

⁸ SKIRA.

⁹ Ceveland, Museum of Art, Nr. 45.169'dan naklen SKIRA.

Bir sayeban altında bir halı üstüne oturmuş kişiler görülmektedir. Halı, yine zemini kırmızı bordürlü ve geometik bezeklerle bezenmiştir. Yukarıdakiler ile aynı kalıbın kullanıldığı aşıkardır. Kırmızı geniş bir zeminde ince çizgiler ile yapraklar ve bir madalyon görülmektedir.

Sol tarafta da yine kenar bordürü aynı şekilde geometrik bezekle bezenmiş bir halı görülmektedir. Bu halının da zemini kırmızıdır ve geometrik bezekle bezenmiştir.

1460, Külliyyat-ı Kâtibî, Sultanın meclisi¹⁰. Sultan ve meclise iştirak edenler kahverengi zeminli bir halı üstünde tasvir edilmiştir.

1460, Külliyyat-ı Kâtibî Minyatür

1460, Külliyyat-ı Kâtibî, Sultanın meclisi¹¹.

1460, Külliyyat-ı Kâtibî Minyatürden detay

Kenar bordürü siyah ve bezek çiçekleri beyaz, orta zemini açık renk, küçük çiçeklerle bezeli halının üstünde müzisyenler oturmaktadır.

¹⁰ H. Haral, *age.*, s. 236.

¹¹ H. Haral, *age.*, s. 237.

1460, Sa'di, Gülistan. 90b¹².

Bir kişi, iki kişinin karşısında, kenarları koyu kırmızı zeminli ve kufi bezekli, orta zemini kareler ile bölünmüş küçük zemini çiçek bezekli bir halı üstünde oturmaktadır.

1468, Antoloji, Şirvan-Şamahı, 36b¹³.

Üç halı üzerine oturmuş satranç oyuncuları görülmektedir. Firdevsi- Şehname, 1510 ile aynı kalıpların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kırmızı zeminli bordür açık renkli bir kufi bezekle süslenmiştir. Üç halı üzerine oturmuş satranç oyuncuları görülmektedir. Firdevsi- Şehname, 1510 ile örnekleri de olduğu gibi aynı kalıpların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Halı zemini sarı renklidir.

1494-1495, Nizamî, Hamse, Hüsrev vü Şirin, Herat, 62b¹⁴.

Koyu renkli kenar bordüründeki bezekler ve üzerine konmuş minder üzerine oturmuş bir insan görülmektedir. Halının zemini geometrik bezeler ile bezenmiştir.

1494, Nizamî, Hamse, Herat. Behzad'ın minyütürü.¹⁵

Üstüne iki kişinin oturduğu halının kenar bordürü sarı zemin üstünde çark-ı felekler ile bezelidir. Yeşil zeminli orta kısım sarı zeminli mineler ile süslüdür.

1498, Hüsrev Dehlevi Hamse¹⁶.

Behram Gur, eğlence esnasında bir halı üstüne oturmuştur.

1498, Hüsrev Dehlevi, Hamse¹⁷.

Behram Gur eğlence meclisinde bir halı üstünde oturmaktadır.

Bu iki yaygı ilk bakışta bir keçe görüntüsüne sahip olsa da, büyüteç ile bakıldığında nakkaşın her iki yaygıyı daha silik desenler ile süslediği görülmektedir.

1469, Mansur, Herat, Sultan Baykaranın tahta çıkması¹⁸.

¹² N. Titley, Or. 13949, Foto 5. 69.

¹³ N. Titley, *age.*, Add.16561, Foto 6., s. 69.

¹⁴ N. Titley, *age.*, Or. 6810, Foto 9. s. 87.

¹⁵ Nizami, Hamse, v.135, Britisches Muzeum, Or. 6810.

¹⁶ TSMK, H. 799 y. 186b'dan H. Haral, *age.*, s. 241.

¹⁷ TSMK, H. 799 y. 196b'an naklen H. Haral, *age.*, s. 242.

¹⁸ T. Güngör, *age.*, s. 72.

1469, Mansur, Herat Minyatür

1469, Mansur, Herat Minyatürden detay

Kenar bordürü koyu ve içindeki desenli kısmı beyaz renkli, küçük yaprak ve çiçeklerle bezeli bir halı ile karşı karşıyayız. Ortada oturan şahsın altında yine aynı desenden bir de göbek bulunmaktadır.

1491, Emir Hüsrev Dehlevi, Hamse, Şiraz¹⁹, "1491 tarihinde Şeyh Murşideddin Muhammed tarafından Şiraz'da kopya edilmiş olan ve Nizamî ile Emir Hüsrev Dehlevi Hamsesi"

¹⁹ Nizamî ile Emir Hüsrev Dehlevi Hamsesi", TSMK H.1008'den naklen P. Filiz, *age.*, s.156.

Hüsrev eğlence meclisinde bir halı üstünde oturmaktadır.

1495, Nizami, Hamse, Şiraz²⁰.

İki kişinin üzerine yattığı halı altta gözükmektedir.

1495, Nizami, Hamse, Şiraz²¹.

Behram siyah köşkte bir halı üstünde oturmaktadır.

1510, Firdevsi, Şehname, Şiraz²². 1468 Şamahı ile aynı kalıbın kullanıldığı görülmektedir.

Minyatürde yer alan kişiler üç halı üzerinde bulunmaktadır. Kenar bordürü kufi bezelidir. Soğan kabuğu rengindeki zemin üzerinde yapraklı ince dallar bulunmaktadır. Ortadaki halı ile sağ ve solda bulunan halılar aynı motifleri ihtiva etmektedir.

1524-1525, Nizami, Hamse, Tebriz²³. Şehzade Hüsrev'in tahta çıkması.

1524-1525, Nizami, Hamse, Tebriz Minyatür

Kırmızı renkli kenar bordürü içinde sarmal ince dallarda yaprakları koyu renkli hatailer bulunmaktadır. Zeminde de rumilerin örgülediği göbek koyu zemin üzerine yerleştirilmiştir.

²⁰ P. Filiz, *age.*, s. 126.

²¹ P. Filiz, *age.*, s. 123.

²² Rubaiyyat Von Omar Khayyam, Ceneve-Milano, 1979, s. 41.

²³ Metropolitan Müzesi- Nevyork, T. Güngör, *age.*, s. 158.

1524-25, Nizami, Hamse, Tebriz²⁴. “İskender Hakan’ın Kabulünde”.

1524-1525, Nizami, Hamse, Tebriz Minyatür detay

Nizami hamsesindeki İskendernameden bir detay. Siyah-beyaz fotoğraf ile alındığı için renkler konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Buna rağmen halının kenar bordürü ve orta zemini motifleri bir önceki minyatürdekiler ile paralel görülmektedir.

1530’lu yıllar, Firdevsi, Şehname. Tebriz,²⁵ Abd al-Vahhab, Abd al-Aziz (Sultan Muhammed’in rehberliği altında), “İrec’in Kardeşlerini Ziyaret Etmeyi Teklif Etmesi” ..

En alt bölümde üzerine oturulan yine bir halı resmidir. Sarı zeminli kenar bordürü kıvrımlı dallar ile bezelidir. Halının orta zemini ise açık pembe rektir. Rumiler ve küçük çiçek motifleri ile bezenmiştir.

XVI. asır, Şehname²⁶.

Tahtta oturan şahıs bir halı üstünde görülmektedir.

Koyu zeminli kenar bordürü bulut bezekleri ve yapraklar ile süslüdür. Yeşil zeminli halının da içi sarı renkte bulut ve yapraklar ile bezenmiştir.

Tahtın sağ tarafındaki kişi de bir halı üstünde oturmaktadır. Kenar bordürü bulut bezelidir. İç zemin de koyu mavi ve aradaki çiçekler ile bezenmiştir.

Elbette taht da, diğer halı da daha büyük bir halının üstünde durmaktadır. Büyük, orta halısının da kenar bordürleri ve iç zemini koyu renkte rumiler, hatailer ile bezelidir.

Minyatürün alt kısmında da bezekli zemin üstünde üç kişi küçük halılar üzerine oturmuş görülmektedir. Bu üç halıdan sol üstteki kırmızı zemin bordürlü, orta zemini koyu renkli ve bulut rumi motifler ile süslenmiş bir halıdır.

Ortadaki, zemini koyu bordürlü bulut ve hatailer ile bezelidir. Orta zemini açık sarı renkli göbekli bir halıdır ve bulut, hatai rumi bezelidir. En alttaki halı, zemini koyu bordürlü, mineler ve yapraklar ile halının açık renk zemini ise mineler ve küçük yapraklar ile süslenmiştir.

Karşı sayfadaki parçasında da görüldüğü gibi büyük halının tamamlanmış olduğu bellidir.

Sağ sayfada yer alan minyatür parçasındaki yere oturan kişiler o büyük halının üzerinde oturmaktadır.

Rumi, hatai bezeklerle hem zemin hem kenar bordürleri bezenmiş durumdadır.

Zemin siyahtır.

1565-1585, Dehlevî, Hamse²⁷, Safevi devri.

Behram Sekizinci Cennetteki beyaz köşkte Harezmi prensinden hikaye dinlerken bir halı üstünde oturmaktadır

1558, Arifi, Süleymannâme²⁸. Kanuni Sultan Süleyman, “Divan Toplantısı”,

1558, Arifi, Süleymannâme Minyatür

²⁴ T. Güngör, *age.*, s. 96.

²⁵ T. Güngör, *age.*, s.117.

²⁶ King Tahmasb’s Shah-Nameh Manuscript the Magnificent Treasure of Islamic Art.

²⁷ B. M., Kanat, *age.*, s. 130.

²⁸ F. Adıgüzel Toprak, *age.*, s.134.

1558, Arifi, Süleymannâme Minyatürden detay

Kanunî Sultan Süleyman bir divan toplantısını büyük bir halı üstünde yapmaktadır. Kırmızı zeminli halının içi rumi kıvrımlarla bezenmiş göbekli bir halıdır.

1569, Nüzhet-i Esraru'l-Ahbar der Sefer-i Sigetvar,²⁹

İkinci Selim'in tahtı büyük bir saray halısının üstüne yerleştirilmiş gözükmektedir. Avusturya elçisinin eğilip selam verdiği zemindeki halı da yine büyük halının üstüne konmuş daha küçük bir halıdır. Beyaz zemin üstüne sarı renkli rumilerle bezenmiş büyük halı ile üstünde yer alan küçük halı aynı renkte olsa da nakkaş küçük halıyı göbekli halı tipinde resmetmiştir.

1581, Şehname-i Selim Han (TSM. A. 3595), 53b. 248³⁰. II. Selim'in Safevî Elçisini Huzuruna Kabulü.

Elçiyi kabul merasimi yine kenar bordürü mavi, iç köşebentleri siyah ve göbeği de aynı renkli zeminli halıdır. Sarı renkli rumi geçmelerle süslenmiştir. Göbeğin her iki ucundaki motifler ortası mine, rumi çark-ı felek ile bezenmiştir. Görüldüğü gibi bir saray halısı ile karşı karşıyayız. Renkler ve desenler neredeyse gerçeğine uygundur.

1583, Zübdetü'l-Tevârih, (TİEM. T. 1973), 35a,³¹ Hz. Elyâse ve Hz. Ezakiyal Peygamberlerin Öyküleri.

Oturan peygamberin altında bir halı gözükmektedir.

1583, Zübdetü't-tevârih, (TİEM. T. 1973), 59 b³². Sultan Orhan Gazi'nin Portresi.

Orhan Gazi bir halı üstünde otururken tasvir edilmiştir.

1584, Hünernâme I. Cilt, 1584 (TSM. H.1523), 88a,³³ Sultan I. Murad'ın Vize, İzceğiz ve Çatalca'yı Fethinden Sonra Bir Kavak Gölgesinde Dinlenmesi,

Sultan ağaç gölgesinde bir halının üstünde otururken tasvir edilmiştir.

1584, Hünernâme I. Cilt, 1584 (TSM. H.1523), 178a,³⁴ Sultan II. Mehmed'in Edirne'de Cülûsu,

Sultan II Mehmed'in cülûsu görüldüğü gibi göbeği açık renkli büyük zemini koyu renkli bir kırmızı halı üzerinde tasvir edilmiştir.

1587, Sûrnâme-i Hümâyûn, 1587 (TSM. H.1344), 12a,³⁵ Şehzade Mehmed'in İbrahim Paşa Sarayı'na Girişi.

Şehzade Mehmed, İbrahim Paşa sarayına atının ayağı altına yolluklar serilerek girmiştir.

1587, Sûrnâme-i Hümâyûn, 1587 (TSM. H.1344), 12a Minyatür

²⁹ R. Konak, *age.*, s. 36.

³⁰ R. Konak, *age.*, s. 93.

³¹ (Fotoğraf: R. Konak). R. Konak, *age.*, s. 107.

³² (Fotoğraf: R. Konak), R. Konak, *age.*, s. 119.

³³ R. Konak, *age.*, s. 137.

³⁴ R. Konak, *age.*, s. 155.

³⁵ R. Konak, *age.*, s. 182.

1587, Sûmâme-i Hümayûn, 1587 (TSM. H. 1344), 12a Minyatürden detay

1585-90, Yusuf ve Züleyha³⁶.

Zemini siyah ve ince kenar suyu olan, mavi zeminli ve çiçeklerle bezenmiş göbekli bir halı görülmektedir.

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 21b³⁷.

Hazret-i Muhammed'in doğacağı an meleklerin cenet saçları saçtığı'nın tasviridir. Hazret-i Amine bir göbekli halı üstünde oturmaktadır.

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 223b³⁸.

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 21b Minyatür

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 21b Minyatürden detay

Hazret-i Muhammed'in doğumu bir önceki minyatürden farklı olarak bir hasır üzerinde gerçekleşmiş olarak tasvir edilmiştir.

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 255a³⁹.

Hazret-i Muhammed'i süt annesi Halime emzirmektedir. Yaygı olarak mor zeminli göbekli bir halı tasvir edilmiştir.

XVI yüzyıl, Ravzatü's-Safâ, SK Damad İbrahim Paşa, 906⁴⁰.

Hazret-i Muhammed süt annesi Halime tarafından yine bir halının üstünde emzirilmektedir. Açık pembe zeminli koyu pembe çiçekler ile bezekli, koyu mavi bulutlular ile süslü bir halı tasvir edilmiştir.

1595, Siyer-i Nebi I, TSMK H. 1221, 283b⁴¹.

Hazret-i Muhammed, Hazret-i Haticeye ve Hazret-i Aliye bir halı üstünde namaz kıldırırken tasvir edilmiştir.

Açık pembe zeminli halının kenar suyu da orta deseni de koyu pembe çiçekler ile bezelidir.

1595, Divan-ı Baki, LBL, Or. 7084, y. 10b⁴².

Zemini koyu bordürlü ortası açık pembe bir halı üstüne oturmuş şehzade bir eğlence meclisinde rakkaseleri seyretmektedir.

Rakkaseler de yine bir halı üstünde raks ediyorlar.

³⁶ H. Haral, *age.*, s. 286.

³⁷ H. Haral, *age.*, s. 288.

³⁸ H. Haral, *age.*, s. 289.

³⁹ H. Haral, *age.*, s. 290.

⁴⁰ Çağman - Tanındı 1979, s. 57; Tanındı 1984, Resim 4'ten naklen H. Haral, *age.*, s. 291.

⁴¹ H. Haral, *age.*, s. 292.

⁴² H. Haral, *age.*, s. 297.

1595, Divan-ı Baki, LBL, Or. 7084, y. 10b Minyatür

1595, Divan-ı Baki, LBL, Or. 7084, y. 10b Minyatürden detay

1595-1600, Humayunname, TSMK, 843, y. 163b⁴³. Haremde hekim, halıların üstüne oturmuş hasta muayene ederken görülmektedir. Sürahi tutan kadın kenar bordürü açık mavi, koyu yeşil yaprak ve minelerle bezekli orta zemini deve tüyü renginde, kırmızı göbekli bir halı üstünde otururken tasvir edilmiştir.

1675, Nizami, Hamse, Mazanderan, 213a, Or. 2265.⁴⁴

Behram Gurun tahtı geniş bir halı üstüne kurulmuştur. Açık renkli halı yapraklar ve çiçeklerle bezekli tasvir edilmiştir.

Levnî, Surname-i Vehbi⁴⁵,

Levnî, Surname-i Vehbi Minyatürden detay

Padişah, koyu mavi zeminli kıvrık yaprak ve minelerle bezeli bir halı üstünde kurulu tahtta oturmaktadır.

Levnî, Surname-i Vehbi⁴⁶.

Padişah, üstteki parçada koyu mavi zeminli ve laleler, hatailer ile bezenmiş büyük halının üstüne serilmiş sarı yollu baklava dilimli bir halı üstüne oturmuş olarak tasvir edilmiştir.

Altaki parçada da yine bir göbekli halı üstünde görülmektedir.

Levnî, Surname-i Vehbi⁴⁷.

Açık mavi zeminli ve çiçek desenli büyük halının üstünde yine beyaz zeminli kırmızı yapraklarla bezekli küçük bir halı ve üstünde padişah otururken tasvir edilmiştir.

Son olarak XVIII. yüzyılın sonundan bir resim.

III. Selim⁴⁸

III. Selim'in (1789-1807) Bâbüsselam önünde icra edilen merasimi yeşil zeminli bir halının üzerinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Aslı Topkapı Sarayı Resim Galerisi'nde bulunan bu tablo artık Osmanlı nakışçılığının sona ermekte olduğu devrin bir eserdir.

⁴³ H. Haral, *age.*, s. 298.

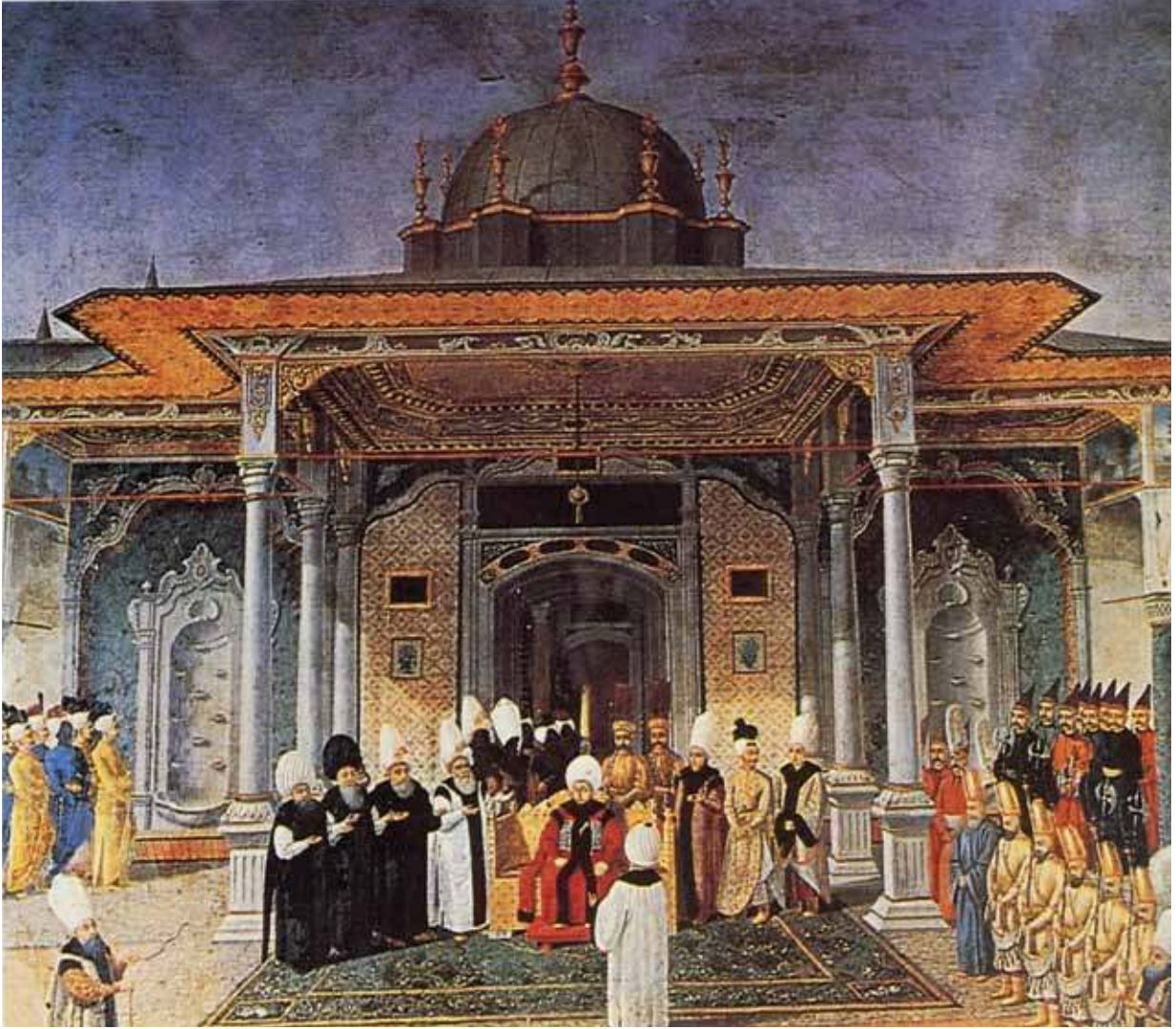
⁴⁴ N. Titley, *age.*, Foto 20, s. 120.

⁴⁵ S. I. Tekbaş, *age.*, s. 33.

⁴⁶ S.p.I. Tekbaş, *age.*, s. 35.

⁴⁷ S. I. Tekbaş, *age.*, s. 37.

⁴⁸ Topkapı Sarayı Resim Galerisi.

III. Selim

III. Selim detay

3. Sonuç

Görüldüğü gibi orta şark dünyası minyatürlerindeki halı tasvirlerinin halı tarihine en az batı resimlerindeki halı tasvirleri kadar değerli ve dolaylı katkılar sağladığı muhakkaktır.

Burada kullandığımız ve kullanmadığımız pek çok minyatürde yaygın olarak yer alan halı tasvirlerinin halıcılık tarihi araştırmalarında daha derin ve eski bilgileri ortaya çıkarmaya dolaylı bir katkı sağladığı görülmektedir.

Müzelerdeki halılar ile minyatürlerdeki halı tasvirleri arasında yapılacak karşılaştırmaların yeni bilgiler elde etmeye imkan vereceği muhakkaktır.

Elbette tarihi devirlerin üstünden bir hayli zaman geçmiş olsa da bilhassa yazma tarih kitaplarında yer alan görüntü malzemelerinde anokronizmler söz konusudur. Bazı nakışhaneler tasvir konusu olan tarihi devreleri hayal ettikleri gibi canlandırmaktadır. Diğer taraftan nakışhanelerin o minyatürde yaptıkları devrin görüntü malzemelerini kullanmaları daha çok söz

konusudur. Bu da minyatürün yapıldığı devre ile ilgili çeşitli etiketleri ihtiva ettiğini gösterir. Dolayısıyla minyatürden yola çıkarak halı motifleri ile ilgili gelişmeleri, yayılmaları gözlemlemek imkan dahilindedir.

Bazı minyatürler, halı için kullanılan kalıpların aynı olmasına rağmen renkler ve desenler itibariyle nakış ustalarının kendilerinden de bir şeyler kattıklarını göstermektedir.

Az çok kronolojik bir sırayla vermeye çalıştığımız minyatür örneklerindeki halıların büyük bir projeye başka disiplinlerle de beslenerek ele alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Adıyke, Çağdaş, *Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şehnâmesi Minyatürleri*, İstanbul, 2006, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Başkan, Gülhan, *Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûri Çevirisi Acaibü'l-Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*, Kayseri, 2007; Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Filiz, Pelin, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 376 Numaralı Hamse-i Nizâmî'nin Minyatürleri*, İstanbul, 2007, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güllü, Kamil, *Minyatürlerde Görülen Türk Halları*; http://www.kamilguller.com/index.php?option=com_content&view=article&id=40%3Aminyatürlerdeki-turk-hallari&catid=1%3Aamakaleler&Itemid=2&lang=tr Erişim: 17.10.2010
- Güllü, Kamil, http://www.kamilguller.com/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=37 Erişim: 17.10.2010
- Güngör, Tuncay, *Azerbaycan Dokuma Sanatında Minyatürün Yeri*, Erzurum, 2007, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Haral, Hesna, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, İstanbul 2006, Marmara Üniversitesi Turkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kanat, Billur Mine, *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377 Numaralı Hamse-i Dihlevî'nin Minyatürleri*, İstanbul, 2009, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sos-

yal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Konak, Ruhi, *Nakkaş Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler*, İzmir, 2007, Dokuz Eylül Üniversitesi - Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Rubaiyyat Von Omar Khayyam, Geneve-Milano, 1974.

Skıra, Albert, *Die Kunstshätze Asiens Sammlung, Begrundet und Herausgegeben. Die Kunstshätze Asiens Persische Malerei*, Basile Gray, Persische Malerei, Genève, 1983.

Titley, Norah M., *Persian Miniature Painting and Its Influence on the Art of Turkey and India The British Library and The British Museum Collections*, Londra. 1983.

Toprak, Filiz Adıgüzel, *Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Semboller*, Dokuz Eylül Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı.

Yurteser, Serap Tuba, *Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 422 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri*, İstanbul, 2009, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı Yüksek Lisans Tezi.

İnternet

- http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/74/Hans_Memling_-_De_marteling_van_de_H._Sebastiaan_101.JPG/120px-Hans_Memling_-_De_marteling_van_de_H._Sebastiaan_101.JPG&imgrefurl=http://en.wikipedia.org/wiki/Commons:Category:Hans_Memling&h=120&w=120&sz=7&tbid=T5iQkrZ8_tiwRM:&tbid=88&tbid=88&prev=/images%3Fq%3DH.%2BMemling&zoom=0&q=H.+Memling&hl=tr&usg=__edaFPjH3ACKhh1004NdPBwnM93M=&sa=X&ei=9Wm6TOLVA4LDswaOk8izDQ&ved=0CBkQ9QEwBg Erişim: 17.10.2010
- http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://join2day.com/abc/H/holbein/holbein16.JPG&imgrefurl=http://www.abcgallery.com/H/holbein/holbein16.html&h=600&w=608&sz=38&tbid=4bd88XExhExpOM:&tbid=134&tbid=136&prev=/images%3Fq%3DH.%2BHolbein&zoom=1&q=H.+Holbein&hl=tr&usg=__qcIvPcNwXh9DGCLlphxH3fh-408=&sa=X&ei=0oa6TM6sO4qhOpuhpjK&ved=0BAQ9QEwBQ Erişim: 17.10.2010
- http://en.wikipedia.org/wiki/File:%27The_Alms_of_St._Anthony%27_oil_on_wood_painting_by_Lorenzo_Lotto,_1542._Basilica_dei_Santi_Giovanni_e_Paolo,_Venice.jpg Erişim: 17.10.2010